

Ima li filozofija još neko značenje za današnje vrijeme?

Winfried Löffler*

Pitanje koje mi je postavljeno dopušta različite odgovore: jedan posve kratki, jedan dugi, i puno odgovora srednje duljine.¹ *Dugi* odgovor zahtijevao bi barem jedan semestar, a možda i cijeli život jednog filozofa.

Posve *kratki* odgovor glasi: filozofija postavlja ona konačna pitanja koja su ljude uvijek pokretala, i koja će ih zacijelo uvijek pokretati. Ta se pitanja opetovano postavljaju u svakoj epohi i u svakoj kulturi, ali se o njima mora uvijek nanovo promišljati. Filozofija će stoga uvijek biti potrebna da se na njih odgovori.

Okušajmo se u jednom od odgovora *srednje* duljine. Da bih u tome uspio, dužan sam vam ponajprije izreći jednu definiciju: Što je to filozofija? Najbolja definicija, koju poznajem, potječe od filozofa, kojega neki od vas dobro poznaju.² Zove se Otto Muck i ove godine bit će trostruko stariji od vašeg Fakulteta, dakle imat će devedeset godina, stoga mu želimo vjerovati. On je filozofiju definirao kao “sustavni trud da se na temelju vlastitog uvida razumije povezanost svega. Filozofija koristi rezultate drugih pokušaja u metodičke svrhe.”³ Sve to nije trivijalno: filozofija je prema toj definiciji sustavna znanost, a ne oblik intelektualne beletristike. Ona predstavlja trud i nastojanje, te stoga nije nikada dovršena. Filozofija nije isto što i povijest filozofije: povijest filozofije je važna, ali nju se koristi u metodičke svrhe, to jest ne smije ju se nekome misliocu nametati da ju nekritički prihvati i za njom se povodi. Riječ je, dakle, o tome da se razumije povezanost svega, ali baš te povezanosti se mijenjaju, baš kao što se i svijet oko nas mijenja. Upravo će nam zbog tog razloga filozofija biti uvijek potrebna. Dopustite mi da vam to nakratko predočim na nekoliko primjera. S tim ciljem

* Izv. prof. dr. sc. Winfried Löffler, Institut za kršćansku filozofiju Sveučilišta u Innsbrucku. Adresa: Karl–Rahner–Platz 1, 6020 Innsbruck, Austrija. E–adresa: winfried.loeffler@uibk.ac.at

1 Ovaj prigodni govor održan je 6. studenoga 2018. u sklopu proslave dana Fakulteta filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. Prijevod s njemačkog: Dražen Volk, Ivan Šestak i Marijan Steiner.

2 Otto Muck, Pojam materia prima u Tome Akvinskoga i njegove ontološke pretpostavke. U: Marijan Steiner (ur.), Ljepota istine: Zbornik u čast p. Miljenka Belića SJ u povodu 75. obljetnice života. Zagreb: Filozofsko–teološki institut Družbe Isusove, 1996, 34–47; Otto Muck, Philosophie und persönliche Weltanschauung — am Beispiel christlicher Philosophie. Disputatio philosophica, 2004, 6(1), 5–23.

3 Otto Muck, Christliche Philosophie. Kevelaer: Butzon & Bercker, 1964, 20.

izabrao sam tri tradicionalna temeljna područja filozofije, i to teoriju spoznaje, etiku i metafiziku.

1. Mi zapravo živimo u zlatnom dobu za *teoriju spoznaje*: Kada političari na primjer ozbiljno govore o “alternativnim činjenicama”, tada se trebamo prisjetiti da svaki student filozofije u prvom semestru studija jako dobro zna: Ne može biti nikakvih “alternativnih činjenica”, nego samo “alternativnih opisa činjenica” — a neki od tih opisa su velike laži. Nadalje, teorija spoznaje o sredstvima društvenog priopćavanja nešto je složenija i pobuđuje zabrinutost: Doživljavamo krizu kvalitetnih i ozbiljnih medija, koje neki napadaju zbog *fake news* i “režimskih vijesti”, ali praktična posljedica toga često je paradoksalna: puno je onih koji se utječu Internetu, gdje uopće ne vrijede nikakvi vrijednosni kriteriji. Iz društvenih medija može si svatko “iz-surfati”, konstruirati stvarnost kakvu želi. Nije stoga slučajno da je “povjerenje” postalo sve važnija tema teorije spoznaje: Koji su to kriteriji na temelju kojih možemo imati povjerenja u neku osobu ili instituciju? Tijekom mojeg studija to uopće nije bila tema, baš kao što ni socijalna epistemologija⁴ gotovo nije bila tema. Očito je da je epistemologija kao disciplina još uvijek živa. Naravno, i psiholozi, sociolozi, politolozi i komunikolozi imaju nešto važnoga reći o tom pitanju, ali bez epistemologije ne može se daleko doći u preciziranju temeljnih pojmova.

2. Zlatno doba proživljava i etika, osobito primijenjena *etika*. Ali to nije uvijek povod za nepomućenu radost. Mi, gledano tehnički, puno više možemo nego što smijemo, primjerice u medicini. Nove tehnološke mogućnosti nameću nove etičke probleme, drugim riječima, etička diskusija uvijek “kaska” iza tehničkih dostignuća. Ali ta se etička diskusija ne može izbjeći, jer liječnici, pacijenti i zdravstveni sustavi moraju ipak odlučiti kako bi se tim novim mogućnostima mogli okoristiti, i oni nas konfrontiraju s tim pitanjima. Drugi primjeri dolaze iz područja etike različitih nanotehnologija i etike vozila bez vozača: Kako izgleda primjerice program vožnje autonomnog vozila kada se u određenoj opasnoj situaciji treba birati između sigurnosti putnika u vozilu i sigurnosti pješaka? To nije tehničko, nego etičko pitanje. Prve prometne nesreće takvih automobila već su nam poznate. Pitanja koja u prvi mah pripadaju području tehničkog i političkog upravljanja vrlo brzo dakle dovode do etičkih temeljnih pitanja.

Zastrašujući je primjer, gdje stvari etički idu krivim smjerom, način na koji trenutačno u Europi rješavamo (ili točnije ne rješavamo) problem izbjeglica i migranata. Pravo na azil i pravo na poštenu postupak su priznata ljudska prava, i po sebi ne bi trebalo nekoliko milijuna izbjeglica predstavljati nerješivi problem za jaki kontinent koji ima šest stotina milijuna stanovnika. Ako iznademo poštene i inteligentne načine kako ćemo se odreći neznatnog dijela velikog kolača našega bogatstva, tada će se to štoviše, ekonomski gledano, srednjoročno isplatiti. Stvarnost je nažalost drukčija, kao što znamo: Suočavamo se u mnogim državama, pa tako i u Austriji, sa zapanjujućim opadanjem razine pravne države, ljudskih

4 Alvin Goldman i David Whitcomb (ur.), *Social Epistemology: Essential Readings*. Oxford: Oxford University Press, 2011.

prava, socijalnog osiguranja, pa i medijskih sloboda, mjesečno na našim morskim granicama umire više ljudi nego u desetljećima željezne zavjese. Očito je da se sve nastoji učiniti kako bi se postalo neatraktivnim odredištem za izbjeglice, ali ta nova zlobna politika nas u biti sve pogada: Ona truje ne samo naš pravni poredak, nego i društveno ozračje. To ionako nije spojivo s temeljnim kršćanskim načelima. Trebali bismo se zapitati, u kakvoj to Europi želimo živjeti: u gradu na gori, koji svijetli u svijetu i svoje probleme razumno rješava, ili pak u mračnoj utvrdi, koja si iz pukog straha oduzima vlastitu slobodu. Često su to hrabri pravnici i pojedini političari koji upozoravaju na takav problematičan razvoj događaja, ali sve više to čine i filozofi. Pitanje o kompasu naših vrijednosti etičko je pitanje.

3. Promotrimo zaključno područje *metafizike*. Možda ćete sada pomisliti: Nije li to pomalo staromodno, i nije li Immanuel Kant pokopao metafiziku za sva vremena? — No, on to očigledno nije uspio, jer je naš današnji svijet pun metafizičara.⁵ Ali oni su često loši, jer su nedeklarirani metafizičari. Ponovno vam navodim dva primjera, svaki s jednog kraja spektruma. Jedan primjer su postmoderni i radikalno–konstruktivistički relativisti. Oni tvrde da ne postoje apsolutne činjenice, to jest ne postoje činjenice koje bi bile neovisne od vladajućih teorija. Takve teze imaju ponešto pristaša u području društvenih i kulturoloških znanosti, ali i sve više među teolozima. Iza toga krije se određena vrsta metafizike, no koja u sebi sadržava presudnu poteškoću: ona je u sebi upadljivo proturječna. Tvrdi se da je važna apsolutna činjenica upravo ta da nema apsolutnih činjenica.⁶ I ta proturječnost upada u oči svakomu napola dobromu studentu filozofije. (Možda ne već u prvom semestru, nego tek u trećem ili četvrtom, kada je već ponešto čuo o transcendentnim argumentima). Predavanja iz metafizike nisu dakle besmislena. Drugi primjer su takozvani naturalisti. Naturalisti se nadaju da će se tradicionalne filozofske probleme moći u budućnosti svesti na prirodoslovno–znanstvene probleme: primjerice svodenje teorije spoznaje na istraživanje mozga, etike na evolucijsku biologiju i etologiju, ontologije na fiziku elementarnih čestica i astrofiziku, i tako dalje. To je popularno, i miriše jako dobro na napredak i nadvladavanje predrasuda. Ipak se polako širi uvjerenje da bi naturalizam također mogao biti primjer loše metafizike, koja pak ima svoju cijenu: Tko želi biti ozbiljni naturalist, on zapravo mora također biti i reduktionist. Ali tako iskreni naturalist mora također tvrditi da je puno toga u našoj svakodnevnoj praksi zapravo iracionalno. Kao što je već, naime, Wittgenstein pri kraju svojeg djela *Tractatus* uvidio, naši životni problemi na tipičan način nisu prirodno–znanstvene vrste.⁷ A mi vjerujemo da postoje dobra, manje dobra i po-

5 Dobar pregled te discipline može se naći u: Markus Schrenk (ur.), *Handbuch Metaphysik*. Stuttgart: Metzler, 2017.

6 Za bolji i detaljniji uvid u tu problematiku usp. Paul Boghossian, *Fear of Knowledge: Against Relativism and Constructivism*. Oxford: Clarendon Press, 2006.

7 “6.52 Wir fühlen, dass selbst, wenn alle möglichen wissenschaftlichen Fragen beantwortet sind, unsere Lebensprobleme noch gar nicht berührt sind.” U prijevodu: “6.52 Osjećamo da, čak ako je dat odgovor na sva moguća naučna pitanja, naši životni problemi još uopće nisu dodirnuti.” Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*: S uvodom Bertranda Russella. Preveo i pogovor napisao Gajo Petrović. Sarajevo: Veselin Masleša, 1997, 186–189. (dvojezično izdanje)

sve loša rješenja tih problema. Čini se, dakle, da naša racionalnost zahvaća iznad područja prirodnih znanosti. Molim vas, nemojte me pogrešno shvatiti: ovo nije pledoaje protiv prirodnih znanosti (ili protiv drugih znanosti)! Tko je jednom bio izliječen uz pomoć suvremenih antibiotika ili je koristio satelitsku televiziju, taj se neće više htjeti odreći naših najboljih bioloških ili fizikalnih teorija. Prisjetimo se: Nije tomu tako davno da je većina oboljelih od upale pluća umirala. A kako se pak naše najbolje biološke i fizikalne teorije uklapaju u cjelokupnost naše slike svijeta, o tome biolozi i fizičari nemaju što reći, to je već metafizičko pitanje. A na njega nije lako odgovoriti.

Stoga vidimo da i danas ima dosta posla za filozofe. Uvjeren sam da je ovaj fakultet jedno pogodno tlo za istraživanje takvih pitanja, i to u egzistencijalnoj ozbiljnosti, na visokom nivou, u međunarodnoj uključenosti, i to već trideset godina. Želim vam i dalje puno energije i entuzijazma za filozofiju — *ad multos annos!*